

Van Senatörü Ferit Melen Hükümeti'nin Programı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation On The Program Of The Van Senator Ferit Melen Government

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, The Department of International Relations, Van, Türkiye

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Van, Türkiye

Orcid: 0000-0003-2877-8415, alpaslanozturkci@yyu.edu.

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Öztürkci, A. (2025). An Evaluation On The Program Of The Van Senator Ferit Melen Government. Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute, Special Issue, 172-185

Öztürkci, A. (2025). Van Senatörü Ferit Melen Hükümeti'nin Programı Üzerine Bir Değerlendirme. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı, 172-185

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: April 11, 2025/11 Nisan 2025

Accepted/Kabul Tarihi: October 15, 2025/15 Ekim 2025

Published/Yayın Tarihi: October 29, 2025/29 Ekim 2025

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October/Ekim

Issue/Sayı: Special Issue/Özel Sayı

Pages/Sayfa: 172-185

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Alpaslan ÖZTÜRKÇİ).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı

There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı

This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.

Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

Türkiye, tek parti yönetimi ve çoğulcu-demokratik sistemden sonra 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasıyla teknokratlarında yer aldığı partiler üstü hükümet şekliyle tanıştı. Mecliste temsil edilen siyasal partilerin üzerinde anlaşabilecekleri ılımlı siyasi figürler tarafından kurulan bu hükümetler, muhtıracıların kırmızı çizgilerini belirlediği ara rejimin doğasına uygun hükümet programları yaptılar. Bu dönemde kurulan hükümetlerden biri de Van Senatörü Ferit Sadi Melen tarafından kurulan 35. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetidir. Melen'in hayatı boyunca tutarlı olarak savunduğu sağ Kemalist ideolojisi ve uzun süreli bürokratik-siyasi kariyeri ara rejimle uyumunu kolaylaştırdı ve onu başbakanlık için öne çıkan bir siyasi figür haline getirdi. Melen Hükümeti yaklaşık 11 ay görevde kaldı. Hükümet, 1973 seçimlerine kadar intikal hükümeti iddiasıyla ülkeyi yönetme ve anayasada öngörülen reformları gerçekleştirme amacındaydı. Buna karşın yaklaşık otuz sayfalık hacmiyle uzun sayılabilecek bir hükümet programı hazırladı. Programda reformlar, komünizmle mücadele, dış politika ve iktisadi sorunlar temel başlıklardı. Bu çalışmada başta Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, Resmi Gazete gibi birincil kaynaklar ile modern literatür taranarak doküman analizi yöntemiyle Melen hükümetinin programı bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Çalışmada Melen hükümet programı ilgili ana başlıkları ve alt başlıklarıyla analiz edilmiş, programın ara rejim atmosferiyle ilişkisi, siyasal partilerin programa yaklaşımları ve Başbakan Melen'in siyasal yol haritası program üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hükümet Programı, Ferit Melen, 12 Mart Muhtırası, Reformlar, Anarşi

Abstract

Following the single-party rule and the subsequent pluralist-democratic system, Türkiye was introduced to a supra-partisan government model with the 12 March 1971 Military Memorandum, which also involved technocrats. These governments, formed by politically moderate figures acceptable to the parties represented in the parliament, adopted programs that were in line with the nature of the interim regime, whose red lines were set by the military officials who issued the memorandum. One of the governments formed during this period was the 35th government of the Republic of Turkey, formed by Van Senator Ferit Melen. Melen's right-wing Kemalist ideology, which he consistently defended throughout his life, and his long bureaucratic-political career made it easy for him to adapt to the transitional regime and made him a prominent political figure in the Prime Minister's Office. The Melen government remained in office for about 11 months. On the one hand, it claimed to be a transitional government until the 1973 elections and to carry out the reforms aimed for in the constitution. On the other hand, it prepared a government programme that could be considered long, with a volume of about 30 pages. The main headings in the programme were reforms, the fight against communism, foreign policy and economic problems. In this study, primary sources such as the National Assembly and the Senate of the Republic, the Official Gazette and modern literature are scanned and the Melen government programme is evaluated with a holistic approach using the document analysis method. The study analyses the main headings and subheadings of the Melen government programme and tries to show the programme's relationship with the atmosphere of the interim regime, the political parties' approaches to the programme and Prime Minister Melen's political roadmap.

Keywords

Government Programme, Ferit Melen, March 12 Memorandum, Reforms, Anarchy

Giriş

Türkiye’de 1960’lı yıllar ekonomik ve sınıfsal dönüşümlerin yaşandığı, siyasal alanda çekişmelerin eksik olmadığı istikrarın sağlanamadığı bir kesiti işaret eder (Sunay ve Tunç, 2021, s.3924). Siyasal ve ekonomik kaosun eksik olmadığı yaklaşık on yıl sonunda, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu, tarafından verilen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın da desteklediği 12 Mart 1971 tarihli Askeri Muhtırayla Süleyman Demirel Hükümeti düşürüldü. Muhtıraya göre, ülkenin geleceği “*ağır bir tehlike*” altına düşürülmüştü, bunun sorumlusu da anarşi ve kardeş kavgasını önleyemeyen anayasanın öngördüğü reformları yapamayan hükümet ve parlamentoydu. Ayrıca muhtırada Partiler üstü bir anlayışla Atatürkçü çizgide anarşiyi ortadan kaldıracak ve reformları yapacak yeni bir hükümet kurulması isteniyordu. Aksi takdirde Türk Silahlı Kuvvetlerinin idareyi doğrudan ele alacağı belirtiliyordu (Milliyet, 14.03. 1971, s. 1,9; Çavdar, 2013, s.193). Muhtıra 1960 Anayasasının yarattığı liberal iklimi bürokrasinin açık bir tepkisiydi. Merkez Sağ Adalet Partisi 1965 ve 1969 Genel seçimlerini kazanmıştı ve anayasanın sağladığı özgürlükçü iklimde toplumsal sınıflarda ciddi bir hareketlilik söz konusuydu (Karataş, 2019, s.77). Türkiye’de işçi ve köylü hareketleri dinamizm kazanmış, gençlik hareketleri içinde şiddeti de mücadele araçlarından biri olarak gören ve bunu kullanan akımlar ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelere karşın kendisini ülkenin ve rejimin koruyucusu olarak konumlandıran bürokrasi verdiği muhtırayla kendisinin çıkarlarını ve özellikle Demirel hükümetinin son döneminde zarar görmeye başlayan sermaye sınıfının da beklentilerini de karşılamış oldu. Muhtıradan sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihinde “ara rejim” olarak adlandırılan 1971-1973 yılları arasını kapsayan kısa kesit başladı. Kavramsallaştırmadaki “ara” sürecin geçici olduğunu “rejim” de çoğulcu-demokratik sistemden farklı bir yönelimi en azından kısmi bir kopuşu işaret ediyordu.

Türkiye daha önce tek parti yönetimini, plüralist demokratik sistem içinde iktidarı ve koalisyon iktidarlarını, 1960 askeri müdahalesiyle darbe rejimini kısa süreli yaşadı. Ancak ilk defa uzmanların dışarıdan bakan olarak atandığı yeni bir sistem deneniyordu. Muhtırayı veren ordu komuta kademesi kırmızı çizgilerini kendilerinin belirlediği meclislerin güç merkezlerinden sadece biri olduğu yeni bir siyasal anlayış dayattı. Bu süreçte ilk partiler üstü hükümet Cumhurbaşkanı Sunay’ın, kuvvet komutanlarının ve siyasal partilerin üzerinde konsensüs sağladığı Cumhuriyet Halk Partisi Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in başkanlığında kuruldu. Erim hükümeti kurmadan İsmet İnönü’nün onayını aldı ve partisinden istifa etti (Gülen, 2019, s.365). Kabinede 12 teknokratın yanında Adalet Partisinden 6, Cumhuriyet Halk Partisi 4, Bağımsızlardan 4, Milli Birlik Üyesi 1 milletvekili yer almıştır. (Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Dönem 3, Cilt 12, Birleşim 78, s.383, 26.03.1971; Milliyet, 15.03 1971, s.1). Reform hükümeti olarak kurulan I. Erim hükümeti, beklenen atılımları gerçekleştirmekte ve kamu güvenliğini sağlamada başarısız oldu. Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel’le yaşanan kriz sonrasında bu partiden Mesut Erez’in Başbakan yardımcısı olarak kabineye girmesi hükümetin sonu oldu. Erim hükümetinden 11 Bakanın çekilmesinden sonra Başbakan’da istifa etti (Erim, 2018, s.478-483; Altuğ, 1973, s.222-226; Dursun, 2003, s.80). Cumhurbaşkanı Sunay hükümeti kurma görevini yeniden Erim’e verdi. Başbakan Erim Aralık ayında ikinci kabinesini kurdu (MMTD, Dönem 3, Cilt 19, Birleşim 14, s.357, 13.12.1971). II. Erim Hükümeti döneminde de asayiş olayları devam etti ve kamu güvenliği bir türlü sağlanamadı. Ekonomik tablo özellikle enflasyon oranları daha kötüleşti. Bunun üzerine Erim ülkeyi, seçimlerin yapılacağı 1973 yılına kadar hükümet kararlarıyla yönetme yetkisi ve Güvenlik mahkemeleri kurulmasını istedi. Bu talepleri meclis, yetkilerini kısıtlayacağı ve kendi üstünde tahakküm oluşturacağı gerekçeleriyle reddetti. Hükümeti hakkında bir de gensoru verilince Erim yeniden istifa etti (Kınık, 2014, s.13). Böylece Erim hükümetleri yaklaşık 1 yıl, iki hükümet için oldukça kısa sayılabilecek bir süre görevde kalmış oluyordu. Bu durum partiler üstü hükümetle Türkiye’nin yönetilmesinin hiç kolay olmadığı bu hükümetlerin kolaylıkla meşruiyet sorunu yaşamaya başladığını gösterdi. Demokratik ilkeler çerçevesinde seçilmiş ancak içinden bir hükümet çıkarmasına dolayısıyla ülkeyi yönetmesine izin verilmeyen meclis partiler üstü hükümetleri çok zorladı. Meclisin aldığı siyasal pozisyon sistemin kalbi olagelmış bir organın ülke yönetiminde gücünün sınırlanmasına ve hukuk dışı müdahalelere tepkisi olarak ta okunabilir. Nitekim ara rejim boyunca meclisle hükümet arasındaki çatışmalar yer yer devam etti. Başka bir ifadeyle Yasama organı, ordunun müdahalesiyle kendine dayatılan teknokratların parçası olduğu hükümetleri hiçbir zaman bütünüyle benimsememiş ve tepkisini yürütme organı üzerinden göstermiştir.

Erim hükümetleri döneminde, ABD’nin talepleri doğrultusunda haşhaş ekimi yasaklandı. On bir ilde sıkıyönetim uygulandı. Türkiye İşçi Partisi ve bazı sol görüşlü sendikalar kapatıldı. Yaklaşık yirmi bin kişi gözaltına alındı. Grevler yasaklandı ve sendika üyesi olan birçok işçinin işine son verildi. Üniversitelerde ve Türk Silahlı Kuvvetlerinde çeşitli tasfiyelere gidildi. Basına sansür uygulandı, çok sayıda dergi ve kitap yasaklandı. TRT’nin özerkliği kaldırıldı (Verel, 2020, s.125-126). Türkiye açısından oldukça karanlık bir tabloyu işaret eden Erim tarafından yönetilen 33. ve 34. hükümetlerden sonra Cumhurbaşkanı Sunay, mecliste bulunan siyasi parti lideriyle yaptığı görüşmelerle üzerinde uzlaşa sağlanan bir Başbakanla hükümet bunalımını aşmaya çalıştı. Görüşmelerde öne çıkan isim Cumhuriyet Senatosu Üyesi Suat Hayri Ürgüplü oldu. Ürgüplü parti genel başkanlarıyla yaptığı bir dizi görüşme sonunda hükümet listesini Cumhurbaşkanı’na sundu. Kabinede mecliste temsil edilen partilere bakanlıklar verildi. Adalet Partisi 9, Cumhuriyet Halk Partisi 5, Demokratik Parti 3, Milli Güven Partisi 2 bakanla kabineye alınmıştı. Ancak Ürgüplü

kabinesi cumhuriyet tarihinde görülmemiş şekilde Cumhurbaşkanı tarafından veto edildi. Ürgüplü'nün aksi yöndeki açıklamasına rağmen hükümette ara rejimle uyumsuz isimlerin varlığı gerekçesiyle kabul edilmediği anlaşılmaktadır (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1972, s.1). Ürgüplü hükümetinin onaylanmaması üzerine Cumhurbaşkanı Sunay, yeni hükümeti kurma görevini 16 Mayıs 1972 tarihinde Erim hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı ve Erim'in istifasından sonra Başbakan Vekilliği yapan Van Senatörü Ferit Melen'e verdi.

Bu çalışmada ara rejimin partiler üstü hükümetlerinin 3. Başbakanı Ferit Melen hükümetinin programı değerlendirilmektedir. Başbakan Ferit Melen'in hayatı ve siyasal faaliyetleri konusunda Rıdvan Süslü tarafından hazırlanan "Türk Siyasi Hayat'ında Bir Portre: Ferit Melen" ve Hülya Kınık'ın yazdığı "12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972-26 Ocak 1974) başlıklı iki yüksek lisans tezi mevcuttur. Her iki çalışmada da genel olarak Ferit Melen Hükümetinin siyasal faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. Melen hükümet programını ele alan özel bir çalışmaya ise literatür taramasında ulaşılamamıştır. Bu çalışmayla Melen hükümet programı öncelikle birincil kaynaklar üzerinden bütünsel bir yaklaşımla ve eleştirel bakış açısıyla analiz edilmektedir. Hükümet programının, 12 Mart rejimiyle ve Türkiye'deki egemen sınıflarla bağlantısı da çalışmada tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili kaynak taraması yapılmış, elde edilen bulgular analiz edilmiş, tartışılmıştır, daha sonra yorumlanarak çıkarımlara gidilmiştir.

Ferit Melen'in Başbakanlığa Getirilişi

Ferit Melen hükümeti kurma görevini aldıktan sonra Millet Meclisi Başkanı Sami Osman Avcı, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, siyasi parti liderleriyle yaptığı bir dizi görüşme sonunda hazırladığı kabine Cumhurbaşkanı Sunay tarafından da uygun görüldü. Melen önceki Başbakan Erim'in aksine partisinden istifa etmeden Başbakanlık koltuğuna oturdu. Yani Partiler üstü hükümetin Başbakanı partili olması dikkat çekiciydi. Beklenilenin aksine partiler bu duruma oldukça olumlu tepki verdi. Cumhuriyet Senatosunda, Cumhuriyet Halk Partisi adına hükümet programı üzerine konuşan Kars Milletvekili Mehmet Hazer, Melen'in partisinden ayrılmasını olumlu bulduğunu vurguladı. Adalet Partisi adına aynı oturumda konuşan Kastamonu Milletvekili Ahmet Nusret Tuna ise "hükümet ettiği sürece", Başbakan'ın "tarafsız kalacağına" inandıklarını ifade etti (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Toplantı Yılı 11, Cilt 4, Birleşim 63, 02.06.1972, s.568-580). Partilerin söz konusu yaklaşımları Başbakan Melen'in şahsına ve devlet adamlığına duyulan güvenle yakından ilintilidir.

Melen Kabinesine Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Millî Güven Partisi üye vermeyi kabul etti. Ferruh Bozbeyle liderliğindeki Demokratik Parti ise isminde olduğu gibi demokratik bir tepki geliştirdi. Hükümet teşkilinin anayasanın ruhuna ve yapısına aykırı olduğu, kabineyi meclisteki en büyük parti Adalet Partisi'nin kurması gerektiğini ileri sürerek hükümete bakan vermedi. Demokratik Parti adına Hasan Korkmazcan'ın Melen hükümet programını eleştiren konuşmasında ifade ettiği üzere "Anayasa dışı bir tutumla anayasa içinde bir çözüm aranmasına" karşıydı. Korkmazcan'a göre Ürgüplü hükümetinin Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesi "13 Mayıs bunalımı" olarak tanımlanması gereken bir durumdur ve demokrasiden geri gidiştir. Parlametonun yetkilerine gölge düşürülmüştür (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 96, 01.06.1972, s.872-873). Ancak bu tavrın partinin meclisteki milletvekili sayısı düşünüldüğünde teknik olarak hükümetin kurulmasına engel oluşturmayacağı açıktır. Nitekim Cumhurbaşkanlığından Millet Meclisi Başkanlığına gelen 15 Mayıs 1972 tarih ve 546 sayılı tezkereyle Türkiye Cumhuriyeti'nin 35. Hükümeti'nin resmi olarak Ferit Melen Başbakanlığında atandığını ve aşağıdaki isimlerden oluştuğu bildirilmektedir

Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Listesi

Başbakan: Ferit Melen, Cumhuriyet Senatosu Van Üyesi, Eski Millî Savunma Bakanı,

Devlet Bakanı: Doğan Kitaplı, Samsun Milletvekili, Eski Devlet Bakanı,

Devlet Bakanı: İsmail Arar, İstanbul Milletvekili, Eski Millî Eğitim Bakanı,

Devlet Bakanı: Zeyyat Baykara, Başbakanlık Müsteşarı,

Devlet Bakanı: Prof. İlhan Öztrak, Eski Devlet Bakanı,

Adalet Bakanı: Fehmi Alpaslan Cumhuriyet Senatosu Artvin Üyesi,

Millî Savunma Bakanı: Mehmet İzmen, Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Üyesi,

İçişleri Bakanı: Ferit Kubat, Eski İçişleri Bakanı,

Dışişleri Bakanı: Ü. Halûk Bavulken, Eski Dışişleri Bakanı,

Maliye Bakanı: Ziya Müezzinoğlu Avrupa Ekonomik Topluluğu Nezdinde Türkiye Daimî Temsilcisi, Büyükelçi,

Millî Eğitim Bakanı: Prof. Sabahattin Özbek, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde Profesör,

Bayındırlık Bakanı: Mukadder Öztekin, Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi, Eski Bayındırlık Bakanı,

Ticaret Bakanı: Naim Talû, Eski Ticaret Bakanı,

Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanı: Dr. Kemal Demir, Bolu Milletvekili, /

'Gümrük Ve Tekel Bakanı: Haydar Özalp, Niğde Milletvekili, Eski Gümrük Ve Tekel Bakanı,

Tarım Bakanı: İlyas Karaöz, Cumhuriyet Senatosu Muğla Üyesi, Eski Devlet Bakanı,

Ulaştırma Bakanı: Rıfki Danişman, Erzurum Milletvekili, Eski Ulaştırma Bakanı,

Çalışma Bakanı: Ali Rıza Uzuner, Trabzon Milletvekili, Eski Çalışma Bakanı,

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: Mesut Erez, Kütahya Milletvekili, Eski Sanayi Ve Teknoloji Bakanı,

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Nuri Kodamanoğlu, Niğde Milletvekili,

Turizm ve Tanıtma Bakanı: Erol Yılmaz Akçal, Rize Milletvekili, Eski Turizm Ve Tanıtma Bakanı,

İmar ve İskân Bakanı: Turgut Toker, Ankara Milletvekili,

Köy işleri Bakanı: Prof. Necmi Sönmez, Eski Köy işleri Bakanı,

Orman Bakanı: Prof. Selâhattin İnal, Eski Orman Bakanı,

Gençlik ve Spor Bakanı: Adnan Karaküçük, Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi, Eski Gençlik ve Spor Bakanı,(MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 93, 22. 5. 1972, s.823; Cumhuriyet, 23 Mayıs 1972, s.1).

Melen Kabinesi, II. Erim hükümetinde yer alan Melen ile beraber 15 bakanın tekrar atandığı bir kabinedir. Bu yönüyle II. Erim hükümetinin devamı niteliğindedir. Teknokrat bakan sayısı 12'den 9'a düşürülmüştür. Başbakan Senatoda yaptığı konuşmada hükümetin “*mümkün olduğu kadar parlamentoya dayalı*” olması için böyle bir tasarrufta bulunduğunu ifade edecektir (CSTD, Toplantı Yılı 11, Cilt 4, Birleşim 63, 02.06. 1972). Yukarda yer verilen Melen'in sözleri dönemin ruhunu yansıtmaması bakımından çarpıcıdır. Başbakanların hükümetleri belirlerken sınırlarının parlamento dışı güçler tarafından çizildiğini ancak “*mümkün olan sınırlar*” içinde bakanların belirlendiğini gösterir. Yine, Başbakanlar için ara rejimin patronu orduyla meclisler arasında bir denge tutturulmasının da ayrı bir zorluk oluşturduğuna işaret eder.

Hükümete Adalet Partisi 8, Cumhuriyet Halk Partisi 5, Milli Güven Partisi 2 bakan verdi. Dışardan da 9 Bakan atandı, 1 üye de kontenjan senatörüyü. Kabinede dikkat çeken bir noktada ara rejim hükümetlerinde yer alan 7 bakanın değişmemesidir. Bakanlıklar, tüm partilerin Milli Güvenlik Kurulunda temsil edileceği şekilde dağıtılmıştı. Başbakanlığında partisinden istifa etmeyen Melen, Milli Güven Partisi üyesiydi, Ulaştırma Bakanı Rıfki Danişman Adalet Partisi, Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner Cumhuriyet Halk Partisi milletvekiliydi, Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen kontenjan senatörüyü (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 93, 22. 5. 1972, s.823; Cumhuriyet, 23 Mayıs, 1972, s.1; Süslü, 2017, s.121). Siyasal partilere bakanlıklar verilmesi hükümetin sorumluluklarına bu partileri ortak etme çabası olarak okunabilir.

Ferit Melen'in Başbakan olarak atanması bürokratik-siyasal kariyeri ve ideolojisiyle yakından ilintilidir. Uzun yıllar bürokraside üst düzey görevlerde bulunması siyasi hayatı boyunca da tutarlı bir şekilde devlete bağlılığı, radikal görüşlere kapalı, makul bir yaklaşıma sahip mizacı Melen'i Başbakanlığa taşıyan faktörlerdendi. Ancak burada asıl belirleyici dinamik yeni Başbakan'ın ideolojisidir. Melen, “*ortanın solu*” siyasetinin CHP'yi komünizmin yatağı haline getirdiği dolayısıyla da Atatürkçülükten uzaklaştırdığı iddiasıyla kurulan Güven Partisi'nin kurucuları arasındaydı. Nitekim Melen, CHP'den ayrılımlarını “*Biz CHP'den değil yolunu şaşırın CHP bizden ayrıldı*” şeklinde yorumlayacaktır. “*Sağ Kemalizm*” ya da “*Cumhuriyetçi Muhafazakâr*” olarak tanımlanan Güven Partisi'nin bu yaklaşımı CHP'nin radikal solu meşrulaştırmasının önüne geçebilmeyi amaçlamaktaydı (Bora, 2018, s.168; Yavaşca 2020, s.127). Parti'nin Genel Başkan Yardımcısı Van Senatörü Melen ayrıca sola karşı sert pozisyon alışı ve Milliyetçi- Atatürkçü ideolojisiyle bilinen bir siyasetçiydi. Melen'in “*Eğer 12 Mart'tan önce komünistler başarı kazansa idiler Türkiye'deki Türkleri Sibiry'a sürecekle ve Türkiye'ye başka milletten insanlar yerleştireceklerdi*” şeklindeki sözlerini İsmail Cem, “*12 Mart temel şartlanmasını*”nın ürünü olarak değerlendirir. (Cem, 1993, s.458). Bu sözlerden makul ve uzlaşmacı bir mizaca sahip Melen'in ideolojisi söz konusu olunca kolayca savrulmaya meyyal bir siyasetçi olduğu çıkarsaması da yapılabilir. Hatırlanacağı üzere 12 Mart rejimi özellikle komuta kademesinden Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un cuntacıların kendisini de tasfiye edecekleri kuşkusuyla vazgeçmesi sonucunda 9 Mart'ta sol bir cuntanın darbesi engellenerek kurulmuştu (Çavdar, 2013, s.193; Karataş, 2020, s. 1575; Sunay ve Tunç, 2021, s.3919). Şimdi tamda komünizm ve sol-Kemalizm'le de mesafeli bir isim olan Melen, Başbakan olarak 12 Martçılar içinde rasyonel bir tercihti. 12 Martçıların solun hiçbir türüne Kemalizm'ine dahi

tahammülleri yoktu. Ecevit'in 12 Martta *"hedef bizdik"* sözü bu duruma işaret etmektedir. (Çavdar, 2013, s.215). Nitekim hükümet Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Ecevit ve Başbakan Melen Kemalizmler çatışması olarak okunabilecek tartışmalarla birçok konuda karşı karşıya gelecektir.

Ferit Melen Hükümetinin Programı Üzerine Bir Değerlendirme

Başbakan Ferit Melen hükümet programını 29 Mayıs'ta Millet Meclisinde 2 Haziran'da ise Cumhuriyet Senatosunda okudu. Melen programı sunuş konuşmasının başında hükümetinin bazı özelliklerine dikkat çekti. Başbakan'a göre hükümet 12 Mart Muhtırasının verildiği koşulların devam ettiği süreçte kurulmuştu. Hükümet partiler üstü bir anlayışla teşkil olunmuştu. Geçici bir hükümetti ve ülkeyi selamet içinde seçime götürmek amacındaydı (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22.05.1972, s.827-828).

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen 29 Nisan 1972 tarihli ve 4-461 sayılı tezkerede yer alan *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 102. Maddesi uyarınca teşkil ve teklif ettiği yeni Bakanlar Kurulunun, bir bütün halinde 12 Mart 1971 tarihli muhtıranın icapları ve cari durumun şartları ile bağdaşır bir nitelik taşıdığı için, atanmasını uygun görmediğimden, Başbakan olarak görevlendirdiğim Cumhuriyet Senatosu Üyesi Suad Hayri Ürgüplü'nün istifa ettiğini ve istifasının kabul edildiğini arz ederim."* ifadelerinde açıkça görüldüğü üzere 12 Mart Muhtırasıyla uyumlu olmayan bir hükümetin kurulması olası değildi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.05.1972, s.733). Dolayısıyla Melen hükümet programında ve sonraki siyasal faaliyetlerinde ara rejimin çizdiği çerçevenin içinde kaldı. Bu süreçte Melen ile ordu komuta kademesi arasındaki ideolojik yakınlık hükümet açısından kolaylaştırıcı bir faktördü.

Melen hükümetinin programında iki temel siyasal hedef söz konusuydu. Birincisi demokratik rejim ve millet hâkimiyetini koruyarak *"önümüzdeki seçimlerin anayasanın öngördüğü zamanda yapılmasını ve seçimlere selâmetle varmamızı mümkün kılacak ortamın yaratılmasıdır"* (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.5.1972, s.829). Programda komünizm başta olmak üzere diğer aşırı sol-sağ akımlar ve bölücülük, rejimin ve anayasal düzenin varlığı için büyük sorun olarak görüldüğü gibi demokratik hür seçimler açısından da tehdit unsuru olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple seçimlerin doğal şartları içinde yapılabilmesi için her şeyden önce anarşiye son verilmesi ve kamu güvenliğinin bütünüyle sağlanması gerekiyordu. Hükümet programında da Bir *"afet"* olarak görülen komünizmden milleti ve yurdu korumak için *"yıkıcı ve bölücü unsurların yuvalanmayı başardıkları kurum ve kuruluşları bunların zararlı faaliyetlerinden... gençlerimizin körpe dimağlarını tek taraflı propagandanın zararlı etkilerinden... yurt dışındaki fedakâr ve vatansever işçilerimizi yıkıcı akımların tasallutundan kurtarmak"* gerektiği vurgulanmaktaydı. Hükümetin bu amaçla yetki alanındaki bütün idari tedbirleri alacağı yeni yetki ve müeyyidelere ihtiyaç duyması ya da anayasa değişikliğinin zorunlu olduğu hallerde ise konuyu Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun takdirine sunacağı ifade edilmiştir. Sıkıyönetimin sona ermesinden sonra ise bu akımların süratle kovuşturulması ve cezalandırılmasını ön gören tedbirlerin araştırılacağı belirtilmiştir (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.5.1972, s.828-829). Hükümet programında aşırı akımlara karşı kararlılık vurgusu açıktır. Bu amaçla anayasal değişikliklerde dâhil olmak üzere her türlü yasal tedbirin alınacağı görülmektedir. Sıkıyönetim koşullarında kurulan hükümetin sonrası içinde bu akımlara karşı yasal tedbirler için çalışmalar yapacağı anlaşılmaktadır. Ancak Ferit Melen hükümeti döneminde sıkıyönetim hiçbir zaman kaldırılmayacak sürekli Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyesiyle Millet Meclisi tarafından uzatılacaktır.

Hükümetin ikinci siyasal hedefi, 1961 Anayasasında öngörülen reformları gerçekleştirmektir. 12 Mart Muhtıra metninde yer alan *"...anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kuralları içinde teşkili zaruri görülmektedir"* ifadeleri hükümet açısından reformcu olmayı zorunlu kılmaktaydı (Cem, 1993, s.53; Çavdar, 2013, s.193). Hükümet programında yer alan *"Türk Milletinin dinamizmini, yurdumuzun insan gücünü ve doğal kaynaklarını, müspet ilmin ve akılcılığın ışığı altında, planlı kalkınma ve reformlarla belirli bir hedefe doğru hemen yöneltmek zorundayız. Bunun için Hükümetimiz bir icraat Hükümeti, bir Atatürkçü Atılım Hükümeti olacaktır."* ifadeleri Melen hükümetinin Türkiye'de güncel siyasal gerçekliği ve asıl karar vericilerin kimler olduğunu kavradığını gösterir (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.05.1972, s.829). Ancak muhtıranın doğasında bulunan bir çelişkiyi hükümet programına da sonrasında hükümetin uygulamalarına da yansıdığını tespit etmek gerekir. Bu bağlamda Muhtıracılar bir yandan 1961 Anayasasının çerçevesini çizdiği reformların yapılmamasını Demirel hükümetinin düşürülme gerekçesi olarak gösterirken diğer yandan aynı anayasanın liberal yüzüyle hesaplaşmaya giriyordu. Önceki hükümetin Başbakanı Nihat Erim 1961 Anayasasının Türkiye için lüks olduğunu ve Anayasa'da bazı değişiklikler yapılacağını ifade ederken, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ta Anayasasının bazı kesimlere siyasal düzeni demokratik yollarla bozma imkânı sağladığını vurgulamaktaydı (Milliyet, 2 Mayıs 1971, s.1; Kınık, 2014, s.37). Nitekim Erim döneminde yapılan değişikliklerle anayasanın yaklaşık 3'te 1'i, 35 maddesi değiştirilmiş ve 9 geçici madde eklenmiştir (Kınık, 2014, s.38). Değiştirilen maddeler liberalizme açık kişi hak ve özgürlüklerine hukuki temel oluşturan maddeleridir. Böylece 12 Mart Muhtırasının doğasına uygun olarak anayasa büyük oranda otoriter bir yönetime

uygun olarak yeniden şekillendirilmiştir. Hükümetin uygulayacağı otoriter politikaların hukuki çerçevesi oluşturulmuştur. Anayasa değişiklikleriyle ara rejimi güçlendirme çalışmaları Melen hükümeti döneminde de devam etmiştir.

Hükümet Programının önemli bir bölümü ara rejimin ruhuyla paradoks oluşturan 1961 Anayasasında ön görülen reformlara ayrılmıştır. Hukuk ve Adalette Reform, Devlet İdaresinde Reform, Toprak ve Tarım Reformu, Vergi ve Maliye Reformu, Petrol ve Maden Reformu, Eğitim Reformu başlıklarında yapılması planlanan düzenlemelere yer verilmiştir.

Reform sözcüğü ara rejim döneminde büyüdü, neredeyse kutsallık atfedilen bir anlama sahiptir. Bu sözcüğü en çok kullanan kesimde 12 Mart'ın çıkarlarıyla paralelliğinin farkında olan asker-sivil bürokratlar ve sermaye sınıfıdır. Reform yapılması her şeyden önce muhtıranın gerekçelerindendi ve ara rejim için bir meşruiyet alanı açmaktaydı. Bürokrasiye ekonomik ve siyasal çıkar alanı açmaktaydı. Bu bağlamda 1971 Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin bir önceki yıla göre o dönem hiçbir NATO ülkesinde görülmedik şekilde %30 artırılması çarpıcıdır (Cem, 1993, s. 418). 12 Mart Muhtırasından birkaç gün sonra İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Sağlam, Melen hükümetinin programında da yer alan Eğitim, Vergi, Tarımda reformun gerekliliğinden söz etmiştir. Sağlam'ın 1961 Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi gibi ara rejimle tamamen paralel açıklamaları ise sermaye sınıfının bürokrasiyle çıkar birlikteliğini göstermesi bakımından ilginçtir. Hatta Sağlam, Melen ve diğer ara rejim hükümetlerinin programlarının da ötesine geçerek ilginç ve tamamen anti-demokratik bir yaklaşımla üniversite hocalarının ve öğrencilerin tamamının reformdan geçirilmesini de istemektedir (Cem, 1993, s. 414-415). Melen hükümeti de kendinden önceki Erim hükümetleri programlarında olduğu gibi reformları bu çerçevede hâkim sınıfların çıkarları doğrultusunda ele alacaktır.

Programda, Hukuk ve Adalet alanında, Hukuk ve Ceza Yargılama kanunlarında değişiklikler öngörülmekteydi. Anayasa değişikliğiyle, Yüksek Savcılar Kurulu'nun kurulması, Yüksek Hâkimler Kurulu'nun mahkemeler üzerinde denetiminin artırılması ve Yargıtay Teşkilat Kanunuyla ülkede reformların zemininin oluşturulacağına yer verilmektedir. Yine bu bölümde basın kanunun basın kuruluşlarının da görüşleri alınarak düzenleneceği belirtilmekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.829). Programdaki basınla ilgili olumlu yaklaşıma rağmen basın daima kontrol altında tutulmuş, gerektiğinde cezalandırılmış ve bir bölümü ara rejimin meşruiyet araçlarından birine dönüştürülmüştür. Melen hükümeti döneminde Türkiye'nin hukuk tarihinde derin izler bırakacak "sıkıyönetimsiz sıkıyönetim mahkemeleri" olarak ta tanımlanan Devlet Güvenlik mahkemeleri de kurulmuştur (Resmî Gazete, Sayı:14482, No.1699, 20.03.1973). 1976 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kaldırılan bu mahkemeler 12 Eylül 1980 darbesinden sonra tekrar geri getirilecektir. 2004 yılında tekrar kaldırılacak ilgili davalara artık Ağır Ceza Mahkemeleri bakacaktır.

Devlet idaresinde reformunun hedefi "modern bir yapılanma" olarak sunulmaktadır. Melen Hükümeti bundan "kendi kendisini sürekli ve sistemli bir biçimde geliştirebilecek bir düzene kavuşturulması ve böyle bir düzen içinde daha süratli ve etkili bir biçimde iş görmesinin sağlanması" nı anlamaktadır. Devlet işleyişinin vatandaş memnun edecek düzeyde olmadığını kendi ifadesiyle "açık yüreklilikle" ifade eden Melen, devletin memur yetiştirme düzeninde ve denetleme-teftiş mekanizmasında etkisiz kaldığını ifade etmektedir. Bütün bunların düzeltilmesinin araçlarından biri olarak "Yetki Kanunu" görülmektedir. "Devlet Memurları Kanunu ile ilgili Yetki Kanunu" başlığıyla yayınlanan ve Devlet Memurları Kanunu kapsamına giren çeşitli konularda Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmekteydi (Resmî Gazete: Sayı: 14201, No 1589, 31.5.1972). Öğretim üyesi ve yardımcılarının özlük haklarını yeniden düzenleyen Üniversite Personel Kanunun meclise sunulacağı da bu başlık altında yer verilen başka bir konudur. Yine karma ekonomi ilkeleri çerçevesinde Kamu İktisadi Teşekküllerinin düzenleneceğine değinilmekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.05.1972, s.829-830).

Toprak ve Tarım Reformu başlığı altında ise topraksız ya da az topraklı köylüye toprak dağıtılması ön görülmüyordu. Toprak reformu İttihat ve Terakki iktidarından itibaren Türkiye'de solun ve onunla dirsek temasındaki bürokrasinin kızıl elmasıdır. Atatürk döneminde de gündeme gelen toprak reformu İnönü döneminde kanunlaştırılmasına rağmen hiçbir zaman tam olarak uygulanamamıştır (Akşam, 12 Haziran 1945, s.1; Cumhuriyet, 12.06. 1945, s.1). Çünkü bu girişim büyük toprak sahipleri, eşraf ve ticaret burjuvazisi tarafından Refik Koraltan'ın ifadesiyle "Ali'nin malını alıp Veliye vermek" olarak değerlendirildi (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 7, Cilt 17, Birleşim 54, 14.6.1945, s. 70). Kuşkusuz Türkiye'de sermaye sınıfını oluşturan bu kesimler toprak rejimini değiştirmenin, üretim araçlarını dolayısıyla üretim ilişkilerini değiştirmek anlamına geldiğinin ve kendi çıkarları açısından taşıdığı büyük riskin farkındaydılar. Bu sebeple II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Bürokrasiyle ittifak yaparak korudukları sınıfsal çıkarlarını sonrasında toplumsal statükoyu koruyan muhafazakar-sağ iktidarlara işbirliğiyle korudular. Şimdi 12 Mart muhtırasıyla toprak reformu yeniden gündemdedi. Ordu komuta kademesi tarafından Cumhurbaşkanına verilen ve dönemin basında da yer alan ikinci bir muhtıra da Anayasanın "kişinin temel hak ve ödevleri" başlığında yer alan sekiz maddenin değişmesi, okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmaması, Atatürk inkılaplarının korunmasıyla beraber toprak reformunun yapılması da yer almaktaydı (Milliyet, 15 Mart 1971, s.1). Dolayısıyla tarım ve toprak reformu hükümet programında olması beklenen bir durumdu. Programda Toprak reformunun sosyal adalet ve verimlilik ilkeleri

gözetilerek meclise sunulmuş olan Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısının kabulü ile gerçekleştirileceği belirtilmekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.830). Tam adı “Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu” olan bu kanunda toprak reformunun hangi çerçevede olacağı hangi süreçlerin takip edileceği ve hukuki anlamda kararların nasıl alınacağı yer almaktaydı (Resmi Gazete, Sayı:14257, No.1617, 26.7.1972). Programda yine ilgili hukuki süreçlerin ve reformların hayata geçirilmesinden kaynaklanan anlaşmazlıkların süratle çözümü için Müstakil Tapulama ve Kadastro Mahkemelerinin sayısının 64’ten 85’e çıkarılacağına da yer verilmekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.05.1972, s.830). Bu başlık altında, Kooperatiflere yönelik özel sektörün en güçlü unsurlarından biri olacağı öngörüsü ve demokratik rejimin geleceği için buna özel bir önem atfedilmesi dikkat çekicidir. Karma ekonomi uygulamalarının izlerini taşıyan bu vurgular Kooperatiflere sosyo-politik bir anlam yüklediğine işaret etmektedir.

Toprak ve Tarım Reformu başta olmak üzere reformlar konusunda mecliste büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi ve eşrafın en büyük temsilcisi Adalet Partisi’nden ciddi çekinceler gelmiştir. Parti adına Millet Meclisinde hükümet programını değerlendiren Orhan Dengiz, reformların doktrinci sapmalara yol açmaması, meclis tarafından yapılması ve milletten kopuk reformcu kadrolar arayışına girilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 96, 01.06.1972, s.894). Adalet Partisi, reformların sol içeriğe sahip olmamasını ve aşırı teknokrat kadrolar eliyle büyük oranda Adalet Partisini destekleyen zümrelerin egemen olduğu geleneksel düzeni bozacak bir mahiyet almamasını istemekteydi. Bu amaçla da meclis kanalıyla bu reform girişimlerini kontrol etmek istemekteydi.

Vergi ve Maliye Reformu başlığı altında, milletin maddi refaha ve manevi huzura ancak hızlı ve dengeli bir kalkınmayla ulaşabileceği vurgulanmaktaydı. Bu amaç için uzun vadeli reform ve düzenlemelere üçüncü beş yıllık kalkınma planı içinde yer verileceği bunların tamamlayıcısı niteliğinde olduğu anlaşılan meclise sunulmuş ve yeni hükümet tarafından sunulacak tasarıların bir an önce kanunlaşmasının meclislerden beklendiğine işaret edilmektedir. Ayrıca devlet kaynaklarının daha etkili ve verimli kullanılmasını sağlayacak program-bütçe uygulamasına gelecek yıldan itibaren geçileceği üzerinde durulmaktaydı. Kaynak israfının önlenmesi ve vergi sisteminde etkili bir denetim getirileceği de bu başlık altında yer verilen başka bir konuydu. Programda vergi uygulamasının verimli olduğu kadar vatandaşı zor duruma düşürmeyecek bir tarzda yapılacağı ve bu amaçla da vergi yönetimi ile mali yargının ıslahı üzerinde durulacağına da yer verilmekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22.05.1972, s.830-831).

Programda reformlar kısmında ele alınan başka bir başlık ta Petrol ve Maden Reformuydu. Bu bölümde petrol ve diğer madenlerin ülke ekonomisine maksimum fayda sağlayacak şekilde kullanılmasına çalışılacağı yer almaktaydı. Ülkenin ihtiyacı olan petrolün yurt içinden karşılanması ve petrol aranması, üretilmesi ve kullanılmasında ilgili kuruluşların “ahenkli” hale getirileceğine yer verilmekteydi. Karma ekonomi modelinin uygulaması olarak kaydedebileceğimiz bir yaklaşımla, o dönem halkın ısınmasında en önemli kaynak olan bazı Linyit kaynaklarının kamu eliyle işletilmesinin amaçlandığı da yer almaktaydı. Maden Kanunu Tasarısı, boraks gibi stratejik madenlerin milli menfaatlere uygun kullanılması, maden işlerinin yeniden düzenlenmesi, ihracatının denetlenmesi, rezervlerin tahribinin önlenmesine, ihracatın ham cevher yerine yarı ya da tam işlenmiş ürünler olmasına yönelik çalışmaları içermekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22.05.1972, s.831).

Hükümet Programında Eğitim Reformu başlığı altında oldukça iddialı bir yaklaşım söz konusuydu. Hazırlanacak Eğitim Kanun Tasarısının meclisçe kabulüyle eğitimin yeniden yapılandırılacağı, eğitimle ilgili dağınık kanunların bir araya getirileceği “*Türk eğitim felsefesi Türk toplumunun, yapısına, çağımızın ileri bilim ve teknoloji gereklerine ve Atatürk milliyetçiliği ilkeleri üzerine...*” oturtulacağına yer veriliyordu. Tasarısının kanunlaşmasıyla bütün kademedeki okulların ülke kalkınmasına maksimum fayda sağlayacak bir düzenlemeye tabii tutulması öngörülmekteydi. Ayrıca Eğitim yeniden yapılandırılacak ve çalışma düzenine kavuşturulacaktı (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22. 05. 1972, s.831-832)

Ferit Melen Hükümet Programında yer alan Eğitim Kanunu ancak 14 Haziran 1973 tarihinde Naim Talu hükümeti zamanında meclisçe kabul edilecektir. Melen hükümetinin de büyük katkıları olan 1739 sayılı söz konusu kanun günümüzde Milli Eğitim Temel Kanunu olarak bilinmektedir. Bu kanun Türk Milli Eğitiminin, amacı, ilkeleri, genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul ve her türlü tesis, araç gereç ile devletin eğitim-öğretim alanındaki görev ve sorumluluklarını kapsamaktadır (Resmi Gazete, Sayı:14574, No.1739, 26.06. 1973). Türk Milli Eğitiminin üzerine oturduğu hukuki zemini ve eğitimin temel çerçevesini oluşturan kanunun hazırlanacağına ve içeriğine yönelik ana hatlarına Melen hükümetinin programında yer verilmesi dikkate değerdir.

Eğitim Reformu başlığı altında ayrıca “*Bütün öğretim kademelerinde uygulanacak programlar, Atatürk ilkelerine, layık ve sosyal hukuk devleti esaslarına, hür demokratik düzene yürekten inanmış, millî bir ruh ve heyecan taşıyan vatandaşlar yetiştirilecek şekilde değiştirilecektir.*” ifadeleri yer almaktaydı. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.832). Bu pasajda yer alan özellikle “*değiştirilecektir*” vurgusu tartışma yaratacak bir çağrışıma sahiptir. Aslında Melen hükümeti, biraz müphem olarak şimdiye kadar uygulanan eğitim programlarının yukarıda yer verilen içerikle uyumlu olmadığını ikrar etmiş oluyordu.

Hükümet programında Atatürk ilkelerini bilimsel bağlamda incelemek, araştırmalar ve yayınlar yapmak amacıyla Atatürk Akademisi Kanun Tasarısı hazırlanacağına da yer verilmekteydi. Bu tasarı, Melen hükümeti döneminde mecliste yapılan 261 milletvekilinin katıldığı oylamada, 204 kabul, 56 ret, 1 çekimser oyla yasalaşmıştır (MMTD, Dönem 3, Cilt 32, Birleşim 45, 29.01.1973, s.528). Yine bu başlık altında kitle iletişim aracı olan radyo, televizyon “eğitim aracı” olarak tanımlanmıştır. “*Kültürel bütünlüğün korunmasında, milli duyguları koruyucu yüceltici ve öğretici*” bir unsur olarak değerlendirilmiş ve yaygınlaştırılması için çaba harcanacağı vurgulanmıştır (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22.05.1972, s.832).

Programda reformlardan sonra hükümetin ülke yönetimine dair iktisadi, idari ve dış politikaya yönelik çeşitli konulara yaklaşımlarına yer verilmiştir. “İktisadi Politikamızın Temel İlkeleri” başlığı altında hükümetin ekonomide takip edeceği ekonomi politikasının yol haritası sunulmuştur. Buna göre aynı zamanda anayasal bir zorunluluk olan karma ekonomi modelinin uygulanacağı, “devlet kesimi” kadar özel teşebbüse de önemli görevler düştüğü ifade edilmektedir. “*...özel teşebbüsün yaratıcı gücünden ekonomimizi faydalandırmak için onun kalkınma planı hedeflerine uygun olarak, güven ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler almayı önemle göz önünde*” tutulacağı vurgulanmaktadır Burada hükümetin sermaye sınıfına yönelik güven aşılama çalıştığı açıktır. Melen’in programında sık sık ekonomik istikrarın altını çizmesi “bütçe, para- kredi ve ödemeler dengesi politikalarının ahenkli, esnek ve etkin bir biçimde uygulanacağına” dair yaptığı vurgular aynı olguya işaret eder (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22. 05. 1972, s.832). Anlaşılan Melen hükümeti 12 Mart muhtırasının arkasında yer alan sermayeyi ürkütmemeye çalışmaktadır. Kuşkusuz devlet hizmetinde uzun yıllar üst düzey görevlerde çalışan, parlamentolarda milletvekilliği, hükümetlerde bakanlık yapan Ferit Melen, bürokrasiyle burjuvazi arasındaki ara rejim ittifakını en iyi tespit edecek isimlerden biriydi.

Programda dinamik bir ihracat politikasıyla ithalatın azaltılmasına özen gösterileceği de öne çıkarılan ekonomik amaçlardandı. Geleneksel ihraç ürünlerinin miktarını artıracak tedbirler alınacağı, ihracat potansiyeli taşıyan ürünlerin üretimini teşvik edecek tedbirlerin ihmal edilmeyeceği ve sanayi ürünlerinin ihracatta daha fazla yer almasına yönelik politikalar geliştirileceği vurgulanıyordu. Ülkenin gerçeklerine uygun bir şekilde ihracat, kredi ve sigorta sistemi kurulacağı da vurgulanmaktaydı. Burada da yine sermayedar sınıfı korumaya ve güven vermeye yönelik bir çaba öne çıkmaktadır (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, 22. 05. 1972, s.833).

Programda Sanayileşme konusunda, içe değil dışa dönük sanayileşme modelinin takip edileceği belirtilmekteydi. Uluslararası rekabet gücünü yakalamış, Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına uyumu kolaylaştıracak tedbirlerin alınacağı da ifade edilmekteydi. Sanayileşme, bilim ve eğitim sorunu olarak görülmekte “*sadece endüstriler kurmak ve onları işletmek şeklinde değil, Türk Ulusunun bilincine yerleşecek bir yapısal değişme olarak görmek ve yürütmek azmindeyiz*” denilmekteydi. *Halkın tasarruflarının sanayiye kazandırılması, anonim ortaklıklar kurulması teknoloji geliştirilmesi*”, sözlerinde olduğu gibi sanayileşme konusu basit soyut ve teorik düzeyde ele alınmıştır (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.833).

Bayındırlık, Ulaştırma, İmar, İskân ve Turizm Çalışmaları başlığı altında kamu yapılarının yeniden projelendirilmesi ve yerel şartlara en uygun şekilde inşası üzerinde durulmaktadır. Başbakan Ferit Melen’inde Vanlı olması dolayısıyla yakından bildiği üzere hava koşulları sebebiyle Doğu Anadolu’da inşaat mevsimi daha kısadır. Bu noktada Başbakan Melen’in Van’da çok saygın bir isim olduğunu Van halkının büyük tevccühüne sahip olduğunu vurgulamak gerekir. 1950 seçimlerinde Van’dan Milletvekili seçildi. 1957 seçimlerinde hem Van’dan hem de Ankara’dan Milletvekili seçilince Van milletvekilliğini tercih ederek Van’a olan vefasını bir kez daha gösterdi. 1964 kısmi Senato seçimlerinde Van’dan aday olan Melen, ezici bir çoğunlukla %83 gibi bir oy oranı ile seçildi. 1964-1979 yıllarını kapsayan 15 yıllık sürede kesintisiz Van Senatörü olarak görev yaptı. 1965 Genel seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Partisinin Van’da %42 oy almasında en önemli faktör Van halkı tarafından çok sevilen Ferit Melen’dir. (Yavaşca, 2020, s.127-128; Süslü, 2017, s.5-6). Programda da Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da inşaat süresinin uzatılmasına yönelik teknik tedbirlerin araştırılacağı belirtilmesi de Melen’in etkisi olarak kabul edilebilir. Şehirlere hızlı göç hareketinin kontrol altında tutularak buralarda ki konut, sağlık, sosyal hizmetler ve bütün alt-yapı hizmetlerinin sağlanması konusunda bilim ve memleket gerçekleri göz önüne alınarak çözümler üretileceğine yer verilmekteydi. Düşük gelirli yurttaşların mesken edinmeleri konusunda destek olunacağı ve gece kondu da yaşayanların “medeni ölçüler” içinde ihtiyaçlarını karşılamaları için önlemler alınacağı vurgulanmaktaydı. Kara, deniz, hava ulaşımını kolaylaştırıcı ve geliştirici çeşitli tedbirler üzerinde durulmakta ve telefon ve santral kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacağı da programda yer almaktaydı. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.05.1972, s.834).

Çalışma ve Sağlık Sorunları başlığı altında ise Sendikalar, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunlarındaki hükümlerin “*...etkin barışçı çözüm yollarına olan ihtiyaçlar göz önüne alınarak, geliştirileceği*” belirtilmekteydi. Burada başbakan tarafından barış kelimesinin seçilmesi dikkat çekicidir. Herhalde bu yaklaşım dönemin ruhuna uygun olarak işçi ve işveren arasındaki ilişkilerindeki gerilimin yansımaları olarak kabul edilebilir. Çalışma Bakanlığınca kurulan Yurt Dışı İşçi Sorunları Genel Müdürlüğü, 1972 yılı içinde faaliyete gireceği belirtilmekteydi. Yurt dışındaki işçilerin Türkiye’ye gönderdikleri döviz o dönem

dış ödemeler açığının kapatılmasında önemli bir kalemdi (Çavdar, 2013, s. 159). Anlaşılan hükümet yurt dışı işçilerle daha organize ve daha yakından ilgilenme amacındaydı. Sağlık konusunda ise koruyucu hekimlik hizmetlerinin geliştirileceği, yataklı tedavi hizmetlerinin geliştirileceği, çevre-anne-çocuk sağlığına yönelik çalışmalar ve aile planlamasına yönelik çalışmalar yapılacağı da bu başlık altında yer alan konulardandı (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.834-835).

Tarım Orman ve Köy Çalışmaları Başlığı altında Türkiye’de Tarımın geliştirilmesine yönelik araç-gereç, makine, gübre, ilaç kullanımına ve altyapıyla ilgili yatırımların devlet öncülüğünde yapılacağına yer verilmekteydi. Yedi ilde haşhaş üreticisine tazminat ödeneceği ve alternatif geçim olanakları yaratılacağı da bu başlık altında değerlendirilmekteydi. ABD’nin bütün baskılarına rağmen haşhaş üretiminin Türkiye’de yasaklanmaması 12 Mart Muhtırasının sebeplerinden biri olarak sunula gelmiştir. ABD Başkanı Richard Nixon başta olmak üzere ABD yönetimi haşhaş üretiminin yasaklanması için 1960’ların sonunda Türkiye üzerinde büyük bir baskı kurdu. Vietnam yenilgisi, Watergate skandalı gelişmeleriyle büyük bir prestij kaybına uğrayan Nixon yönetimi, Türkiye’de haşhaşın yasaklanması üzerinden iç politikaya yönelik prestij arayışındaydı. Şöyle ki 1970’lerde ABD gençliği uyuşturucu bataklığına saplanmıştı, sıradan bir Amerikalı ebeveyn için uyuşturucunun önlenmesine yönelik atılacak adımlar büyük değer taşımaktaydı. Nixon şimdi Türkiye’de haşhaş üretimini yasaklayan yönetim olarak güçlü bir imaj yakalama ve ABD’de yakında yapılacak seçimleri kazanmak amacındaydı (Cem, 1993, s.293; Bozkurt, 2018; s. 217-218). Demirel hükümeti ABD yönetiminin bütün baskıları karşısında bazı sınırlamalara gitti fakat Haşhaş üretimini durdurmadı. Bu politika CHP lideri Ecevit tarafından sonuna kadar desteklenmekteydi. 22 Haziran 1970 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Afyon, Konya, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak illerinde haşhaş üretimine izin verildi (Salep, 2017, s.351-367). Programda bahsedilen bu yedi ildeki çiftçilere ödenecek tazminat bu illerdeki çiftçilerin uğradığı zararı karşılamaya yöneliktir. Zira 12 Mart muhtırasından hemen sonra I. Erim hükümetiyle haşhaş üretimi yasaklanmıştı ve bu çiftçiler büyük zarara uğramaktaydı. Ara rejim sonrasında Bülent Ecevit, Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti döneminde 1974’te haşhaş ekim yasağını tekrar kaldıracaktır. Demirel hükümeti ve ara rejim hükümetlerinin haşhaş konusundaki farklı politikaları 12 Mart muhtırasında ABD’nin rolüne yönelik önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Ecevit daha sonra 1974 Barış Harekâtı sırasında da uygulanan silah ambargosunun aslında haşhaş sebebiyle alındığını, kararın ABD Senatosundan harekâtın 20 gün önce geçtiğini ifade edecektir (Yetkin, 1995, s.138).

Bu başlık altında “*milli servet*” olarak tanımlanan Ormanların korunması ıslah edilmesine, orman köyleri de dâhil olmak üzere köylerde yol, su elektrik hizmetlerinin götürülmesi suretiyle köylünün yaşam koşullarının iyileştirileceği yer almaktaydı. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.834-835).

Gençlik ve Spor Sorunları başlığı altında yine 12 Mart’ın doğasına uygun politikalar öngörülüyordu. Gençlik spor merkezlerinin gelişimine, milli sporların ilerlemesine ve Kredi Yurtların aşırı akımların yuvası olmaktan çıkarılması amacıyla da 351 sayılı Kredi ve Yurtlar Kanunu Değişiklik Tasarısının Kanunlaştırılması planlanmaktaydı. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22.05.1972, s.835-836). Hatırlanacağı üzere 12 Mart öncesinde kamu düzenin bozulmasında lokomotif olarak görülen unsur gençlik hareketleriydi. Buna karşın 30 sayfa gibi geniş sayılacak bir hükümet programında gençlikle ilgili bölümün birkaç satırla yer bulması düşündürücüdür. Dolayısıyla buradan hareketle gençlik hareketleri muhtıranın verilmesinde en azından abartılan bir gerekçedir denebilir. Başka bir ifadeyle gençlik hareketleri 12 Mart muhtırasına uygun siyasal iktidarsızlığın yaratılması amacıyla araçsallaştırılmıştır çıkarsaması yapılabilir. Benzer bir yaklaşımı paylaştan İsmail Cem, bu durumu Türk halkının ilerlemesinden zarar gören hâkim zümreler, bunu durdurmanın gerekçelerini öğrenci ölülerine basarak hazırlamışlardır şeklinde ifade etmiştir (Cem, 1993, s.61).

Programda, İçişleri başlığı altında güvenliğin etkin bir biçimde sağlanmasına yönelik çeşitli politikalar öngörülüyordu. Güvenlik personelinin sayının artırılması ve yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacağı, silah kaçakçılığı ve uyuşturucuyla etkin mücadele edileceği de bu başlık altında değerlendirilmekteydi. Yine ara rejimin otoriter karakterine uygun şekilde Valilerin yetkilerinin arttırılması ve bütün kamu kurumlarının yönetiminde idarenin tek elden bütünlük içinde yapılması ön görülmekteydi (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.836).

Dış Politika başlığı altında Türk dış politikasının, “Yurtta Sulh Cihanda Sulh”, hukukun üstünlüğü temelinde içişlerine karışmama, müteakabiliyet ve bağımsızlık gibi ana parametrelerinin korunacağı yer almaktaydı. Atlantik İttifakının Türkiye açısından “*hayati*” önemine vurgu yapılmakta ve Avrupa Ekonomik Topluluğuyla (AET) ortaklığa büyük önem verildiği ortak pazara tam üye olmadan katma protokolde ve diğer sözleşme metinlerinde yer alan Türkiye’de, sanayinin gelişimini engelleyen hükümlerin çıkarılması gerektiği vurgulanmaktaydı. Topluluğun siyasî alanda da birleşmeye gitmek yolundaki girişimlerinin, dikkatle değerlendirerek ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket edileceğine de yer verilmekteydi. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.836-837). Bugünkü Avrupa Birliği’nin o dönemdeki kuruluşu AET’ye yönelik programdaki ifadeler o dönem için Türkiye’nin Avrupa Topluluğuna girme konusundaki mesafeli ve belli koşullar ileri süren pozisyonunu göstermektedir.

ABD ile ilişkiler konusunda programda iki cümlelik kritik bir pasaj şöyledir. “Amerika Birleşik Devletleri ile yakın dostluk ve ittifak bağlarımız vardır. Son yıllarda gelişen karşılıklı anlayış ve saygı esasları çerçevesinde daha sağlam temellere dayanan ilişkilerimizi geliştirmeye Hükümetimiz gayret sarf edecektir.” (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.837).

Bu pasajda özellikle ilişkilerde “son yıllarda karşılıklı saygı ve anlayış” vurgusu dikkate değerdir. Bu yaklaşımla hükümet, Demirel dönemindeki dış politikadan kopuşu ve ABD ile yeni bir eşgüdüm arayışında olduğu mesajını vermektedir. Demirel hükümetleri döneminde Türkiye bir parçası olduğu batı güvenlik mimarisinin kendisi için değerini göz ardı etmedi. Ancak 1960’larla başlayan çok eksenli dış politika paradigmasını geliştirdi. Blok politikasını terk ederek herkesle dostluk kurmak isteyen bir dış politika pozisyonuna yöneldi (Demirel, 1975, s.409). Bu süreçte Demirel kendi ifadesiyle ABD’ye en çok hayır diyen Başbakan’dır. Türkiye’deki üslerin Arap-İsrail savaşında kullanılmasını yasakladı ve Vietnam politikasına karşı çıktı (Oran, 2002, s. 674; Yetkin, 1995, s.116;). Özellikle Johnson mektubundan sonra ABD’ye duyulan güvensizlikte bu politikalarda etkili oldu. BM’de ve diğer uluslararası kuruluşlarda yalnızlıktan kurtulmak için SSCB ile ilişkileri geliştirdi, özellikle 1967 Arap-İsrail savaşında Arap dünyasına yakın bir pozisyon aldı. Bağlantısızlarla daha yakın ilişkiler kurdu (MMTD, Dönem 2, Cilt 17, Birleşim 109 29.5.1967, s.422-423; Kürkçüoğlu, 1972, s.158-159). Şimdi Melen hükümeti 12 Mart’ın ruhuna da uygun olarak söz konusu çok eksenli dış politika paradigmasından uzaklaşarak ABD’ye yaklaşma mesajı veriyordu.

Programda Türkiye’nin Afrika, Latin Amerika, Arap Dünyası, Sovyetler, İran, Pakistan gibi dost ve kardeş ülkelerle de ilişkilerin geliştirilmek istendiği yer almaktaydı. Çin Halk Cumhuriyeti’nde Büyükelçiliğin yakında faaliyete geçeceği bu ülkeyle de ilişkilerin geliştirilmek istendiği gösteriyordu (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.837).

Hükümet programında ayrı bir başlık altında ele alınan konulardan biride dönemin dünya siyasetinin de gündeminde olan Kıbrıs Sorunudur. Melen hükümeti kurulduğunda Kıbrıs Adası, Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında tek devletten müteşekkildi. Programda da yer verildiği üzere Uluslararası bir antlaşmayla kurulmuştu ve Türkiye açısından “bazı hak ve vecibeler doğuran bir garanti andlaşması vardı”. Programda bu antlaşmaların ruhuna bağlı kalarak Kıbrıs devletinin ortaklık esası üzerine kurulduğu öne çıkarılmaktaydı. Hükümet, Kıbrıs Türklerinin uluslararası antlaşmalarla tanınmış hukukundan ve devlete ortak olma vasfından asla vazgeçmeyeceği bu çerçevede bir barışa hazır olduğunu belirtmekteydi. Bunun Yunanistan ve Türkiye’nin komşu iki ülke olarak ulusal çıkarlarıyla paralel olduğu vurgulanmaktaydı. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.837-838).

Yurt Savunması başlığı altında Türk Silahlı Kuvvetlerinin “yurt savunması ve milli güvenliğin sağlanmasın da” kritik bir önem taşıdığı ve silahlı kuvvetlerin yeniden teşkilatlandırılacağı ve çağın gerektirdiği teknolojiyle donatılacağı yer almaktaydı. “Yurdumuzda ağır sanayinin gelişme sine paralel olarak harp sanayiinin geliştirilmesine de gayret edilecektir.” cümlesi hükümetin, sanayileşmenin bir bütün olduğu genel anlamda sanayileşmeden herhangi bir özel alanda bunun mümkün olmadığı gerçeğinin farkında olduğunu gösterir. (MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 92, Oturum 1, 22. 05. 1972, s.838).

Programda “Büyük Milletimizin geleceğini etkileyecek bir belge” olarak sunulan Üçüncü Beş yıllık kalkınma planı yer alan son konu başlığıydı. Planlama, Türk bürokrasisinin Cumhuriyet tarihi boyunca tutkuyla bağlı olduğu bir modernleşme aparatıdır. Planlı ekonomiyle refah devleti olunacak bu da “muasır medeniyet” yolunda çok büyük bir aşama olacaktı. 1960 Askeri darbesinden sonra Devlet Planlama Teşkilatı kurularak planlı ekonomiye geçilmiş 1962 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Melen’in belirttiği üzere hükümet programı okunduğu sırada İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının son çeyreği uygulanıyordu. Programda, hükümet bunalımları sebebiyle meclisin gündemine getirilemeyen Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının süratle meclise sevk edileceği ve 1973 yılında planın ilk çeyreğinin uygulanmaya başlanacağı belirtiliyordu.

Melen’in programının okumasından sonra Hükümet hakkında güven oylaması 5 Haziran 1972 tarihinde yapıldı. Oylamaya 291 milletvekili katılmış, 262 kabul, 4 ret, 24 çekimser oy kullanılmıştır (MMTD, Dönem 3, Cilt 25, Birleşim 98, 05.06.1972, s.75). Böylece Ferit Melen Hükümeti meclisten güvenoyu alarak 35. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti olarak göreve başlamıştır.

Sonuç

12 Mart 1971 -14 Ekim 1973 tarihleri arasında Türkiye yeni bir hükümet modeli ve ara rejimle yönetilmiştir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üst yapı kurumları olarak varlıklarını korumuşlar ancak hem iktidarı bürokrasiyle paylaşmak zorunda kalmışlar hem de kırmızı çizgilerini ordunun belirlediği partiler üstü hükümetleri kabul etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla demokrasiden kısmi bir kopuşu işaret eden söz konusu tablo bu dönemde kurulan diğer hükümetler gibi Ferit Melen hükümetinin de demokratik niteliğini etkilemiş hükümetin programı ve siyasal faaliyetleri otoriter siyasal iklimde şekillenmiştir.

Melen hükümeti, 1973 seçimlerine kadar götürmek ve anayasanın öngördüğü reformları yapmak gibi iki siyasal hedef çerçevesinde programını oluşturmuştur. Hükümet bir yandan olağanüstü koşulların yarattığı geçici bir hükümet olduğunu

kabul ederken diğer yandan köklü reformların sorumluluğunu yüklenmiştir. Bu paradoks hükümetin muhtıracılar ve siyasal partiler arasındaki çatışmada belli bir eşgüdüm yakalama çabasından kaynaklanmıştır. Meclislerde temsil edilen büyük partiler Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi başta olmak üzere siyasal partilerin Melen hükümetinden bekledikleri temel icraat ülkede seçimlerin yapılacağı güvenli ortamın sağlanması ve ülkeyi demokratik ilkeler çerçevesinde yapılacak seçime götürmesidir. Ancak programın hacmine ve önemli bir bölümünün reformlara ayrıldığı düşünüldüğünde hükümetin önceliğinin 12 Mart Muhtırasının doğasına uygun şekilde reformların yapılması olduğu anlaşılmaktadır. Melen hükümeti, Devlet Güvenlik Mahkemesinin kurulması, Eğitim reformu tasarısında ciddi katkılar yapmasına rağmen programda öngörülen reformların önemli bir kısmını gerçekleştirilememiştir. Zaten 11 aylık bir hükümetin adaletten eğitime, sağlıktan gençlik sorunlarına kadar çok geniş bir skaladaki reformları yapması teknik olarak mümkün değildi. Benzer şekilde Türkiye'yi seçimlere de götürememiş, Fahri Korutürk'ün orduya rağmen Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra istifa etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Melen hükümeti, programında kendine siyasal hedefler olarak belirlediği ülkeyi selamete seçimlere götürmek ve reformları gerçekleştirmek amaçlarının ikisine de ulaşamadığı için başarısız olmuştur.

Melen hükümetinin ve diğer ara rejim hükümetlerinin başarısız olmasının yapısal sebebi “partiler üstü hükümet sisteminin” yarattığı otoriter düzenin Türkiye'nin demokratik bünyesiyle uyumsuzluğudur. Türkiye 1950 seçimlerinden itibaren 1960'da bir kesinti yaşamasına rağmen çoğulcu-demokratik sisteme ve yapılan serbest seçimlerle belirlenen iktidarlar tarafından yönetilmeye alışkındı. Siyasetin doğal işleyişine dışardan yapılan müdahalelere hem siyasiler hem de halk özünde karşıdır. Güvenlik endişeleriyle geçici olarak bu duruma tahammül edilse bile ilk fırsatta buna tepki geliştirilmiş ve dayatmalar reddedilmiştir. Muhtıracılardan Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanlığı adaylığında görüldüğü üzere siyaset kurumu ara rejime gerekli direnci göstermiştir. Bu girişim Melen Hükümetinin sonu olduğu gibi 1973 seçimleriyle de ara rejim sona ermiştir.

Melen ordunun kırmızı çizgilerine dikkat ettiği gibi muhtıranın görünmeyen diğer ayağını oluşturan burjuvazinin çıkarları söz konusu olduğunda da programında özenli bir dil kullanmıştır. Karma Ekonomi Modeli çerçevesinde kalkınma planlarıyla, planlı bir ekonomi programı öngörülmekle beraber “özel teşebbüsün yaratıcı gücü”, para ve kredi politikalarının esnek bir şekilde uygulanacağı gibi sermayedar sınıfı rahatlatarak atıflara programda sık sık rastlanmaktadır.

Hükümet Programı bir geçiş hükümeti için yaklaşık 30 sayfa gibi oldukça geniş bir hacme sahiptir. Bu yaklaşım, darbeye destek veren bürokrasiye ve burjuvaziye olduğu kadar diğer siyasal-toplumsal aktörlere de güçlü hükümet imajıyla güven verme çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak, Türkiye'yi 1950 seçimlerine götürmek için kurulduğu için Melen hükümetine benzer şekilde geçiş hükümeti niteliği taşıyan Şemsettin Günaltay hükümetinin programının sadece 2,5 sayfa olduğu düşünüldüğünde programın hacminin kendi başına hükümete büyük bir sorumluluk yüklediği açıktır (TBMMTD, Devre 8, Cilt 15, Birleşim 36, s.162-163, 24.01.1949; Öztürkci,2020, s. 416).

Programın dış politika bölümünde, ABD'yle 1960'lar boyunca oluşturulan belli bir mesafenin giderilmesine yönelik çabalar da dikkat çekicidir. I. Erim hükümetinin getirdiği haşhaş üretim yasağıyla başlayan sürecin Melen hükümetiyle de geliştirilme çabası dikkat çekmektedir. Yine bu bölümde AET'ye tam üyelik konusunun bugünkü AB'ye üyelik süreciyle karşılaştırıldığında “stratejik” bir mesele olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

Ferit Melen hakkındaki “Militarizm 'in Başbakanı” (Cem,1993, s. 460) şeklindeki ithamların haksızlık olduğu da açıktır. Melen hükümet programında demokratik rejim ve hukuk çerçevesi ısrarla vurgulanmıştır. Reformlar yapılırken anayasal çerçeveye dikkat edilmiştir. Ancak Melen'in ideolojisiyle 12 Mart rejimi arasındaki simbiyotik ilişkiyi de tespit etmek gerekir. Melen sağ-Kemalist ideolojisini siyasal hayatı boyunca tutarlı olarak sürdürmüş, Milli Güven Partisinden sonra Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisinde son olarak ta Hür Demokrat Parti'de siyasal faaliyetlerde bulunmuştur.

Kaynakça | References

- Akşam (1945 Haziran 6) “Toprak Kanunu Dün Meclisten Çıktı”
- Altuğ, K. (1973). 12 Mart ve Nihat Erim Olayı. Yedigün Yayınları.
- Bora, T. (2018). Cereyanlar (Türkiye’de Siyasi İdeolojiler). İletişim Yayınları.
- Bozkurt, Ö. (2018). Anılarda 12 Mart Muhtırası, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/1, 209-243.
- Cem, İ. (1993). Tarih Açısından 12 Mart. Cem Yayınevi.
- Cumhuriyet (1945 Haziran 6) “Meclisin kararları”
- Cumhuriyet (1972 Mayıs 15) “Ürgüplü: Listemde Sivri İsim Olduğunu Sanmam”
- Cumhuriyet (1972 Mayıs 23) “Melen Kabinesi Açıklandı”
- Cumhuriyet (1972 Mayıs 23) “Yeni Kabine”.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 11. Toplantı Yılı, Cilt 4, Birleşim 63, 02.06. 1972.
- Çavdar, T. (2013). Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze. İmge Kitabevi.
- Demirel, S. (1975). *Büyük Türkiye*. Dergâh Yayınları.
- Dursun, D. (2003). 12 Mart Darbesi Hatıralar-Gözlemler-Düşünceler. Şehir Yayınları,
- Erim, N. (2018). 12 Mart Anıları. Yapı Kredi Yayınları.
- Gülen, A. (2019). Nihat Erim Hükümetlerinin Haşhaş Politikası, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15/30, 363-389.
- Karataş, İ. (2020). 12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümeti’nin Balyoz Harekatı’nın Medyaya Yansıması, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4, 1574-1594.
- Karataş, M. (2019). Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Dergisi*, 2/3, 69-110.
- Kınık, H. (2014). *12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972-26 Ocak 1974)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). Türkiye’nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970). Sevinç Matbaası.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Dönem 3, Cilt 12, Birleşim 78, s.383, 26.03.1971.
- _____, MMTD, Dönem 2, Cilt 17, Birleşim 109 29.5.1967.
- _____, MMTD, Dönem 3, Cilt 19, Birleşim 14, 13.12. 1971.
- _____, MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 93, 22.05.1972.
- _____, MMTD, Dönem 3, Cilt 25, Birleşim 98, 05.06.1972.
- _____, MMTD, Dönem 3, Cilt 32, Birleşim 45, 29.01. 1973.
- _____, MMTD, Dönem 3, Cilt 24, Birleşim 96, 01.06.1972.
- Milliyet (1971 Mart 14) “Muhtıra İçin Genel Görüşme Açılması İstendi”
- Milliyet (1971 Mart 15) “Komutanların İsteği Liderlere Bildirildi”
- Milliyet (1971 Mart 15) “Sunay: Ordu Görevini Yapmıştır”
- Milliyet (1971 Mayıs 2) “Erim: Bu Anayasa Türkiye için Lükstür.”
- Resmi Gazete, Sayı:14257, No.1617, 26.7.1972.
- Resmi Gazete, Sayı:14482, No.1699, 20.03.1973.
- Resmi Gazete, Sayı:14574, No.1739, 26.06. 1973.
- Resmî Gazete: Sayı: 14201, No 1589, 31.5.1972.

- Salep, M. (2017). Türkiye-Amerika İlişkilerinde Haşhaş Ekiminin Yasaklanması Meselesi, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/47, 351-367.
- Sunay, C. ve Tunç, B. (2021). Elli Yıl Sonra 12 Mart Muhtırasına Yeniden Bakmak, *Tarih Okulu Dergisi*, 14/LV, 3904-3936.
- Süslü, R. (2017). *Türk Siyasi Hayat'ında Bir Portre: Ferit Melen* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Öztürkci, A. (2020). Şemsettin Günaltay Hükümetinin Programı ve Tarihsel Misyonu, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 409-434
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 7, Cilt 17, Birleşim 54, 14.6.1945
- Varel, A, (2020). İsmail Nihat Erim M. K. Kaynar (Ed.) *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s.121-126) içinde. İletişim Yayınları.
- Yavaşca. K. (2020). Ferit Melen. M. K. Kaynar (Ed.) *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s.127-131) içinde. İletişim Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1995). Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika. Ümit Yayıncılık.